

פרק רביעי: יחסי ישראל-ארצות הברית

הברית בין ישראל לארצות הברית התפתחה ועוצבה בשנות השישים של המאה ה-20, ובעיקר אחרי מלחמת ששת הימים. הניצחון הישראלי במלחמה זו העצים את חשיבותה האסטרטגית של ישראל, בשל יכולתה לא רק להגן על עצמה אלא גם לסייע בהגנה על אינטרסים אמריקאיים באזור במהלך 'המלחמה הקרה'. יחסיה של ישראל עם ארצות הברית נשענו על הצורך של ישראל כמדינה קטנה בעלת משאבים מוגבלים, המוקפת מדינות עוינות, בברית עם מעצמת-על שתעניק לה סיוע כלכלי, תמיכה מדינית ונשק להגנתה. לאחר מלחמת ששת הימים, עם השפעתה הגוברת של ארצות הברית על מדיניות החוץ והביטחון הישראלית, הונחו היסודות למערכת "היחסים המיוחדים" בין ארצות הברית לישראל, שהפכו רכיב מרכזי בתפיסת הביטחון של ישראל.⁵⁶

מערכת היחסים בין המדינות ידעה עליות ומורדות, אבל האינטרס המרכזי של מדיניות החוץ של ישראל מאז 1967 היה שמירה על יחסים הדוקים עם ממשל ארצות הברית וביסוס תמיכה דו-מפלגתית ביחסים המיוחדים עם ישראל.⁵⁷ לארצות הברית תפקיד מרכזי בכל מהלך מדיני שישראל קשורה אליו, והיא הייתה לגורם המעצמתי היחיד שהיה מקובל על ישראל כמתווך הוגן בסכסוכיה האזוריים.⁵⁸ יחסים אלו סייעו לישראל לקדם את מטרותיה ולממש את האינטרסים המדיניים והביטחוניים במזרח התיכון ובמערכת הבינלאומית.

בתקופת המחקר הנוכחי (2015-2018) כיהנו בתפקיד נשיא ארצות הברית ברק אובמה ודונלד טראמפ. שני הנשיאים נבדלו זה מזה במדיניותם כלפי המזרח התיכון בכלל וביחס לישראל בפרט, כמו גם במערכת היחסים האישית שלהם עם ראש הממשלה המכהן בישראל לאורך כל התקופה, בנימין נתניהו.

תקופת הנשיא ברק אובמה (2008-2016)

תפיסת עולמו המדינית של אובמה הייתה להשיב את ארצות הברית לסוג מסוים של בדלנות, הכוללת מדיניות שמסתפקת בהצהרות דיפלומטיות כלפי סכסוכים בינלאומיים, פיקוח על הסכסוכים וכן קיום מגעים דיפלומטיים עם מנהיגי העולם, ולא דווקא נקיטת מעורבות נחרצת או פעולה משמעותית. מדיניותו של אובמה באה

לידי ביטוי כבר בראשית הקדנציה, כשבחר להגיע בביקורו הראשון במזרח התיכון לסעודיה ולמצרים. במהלך הביקור אובמה פנה במסר של פיוס לאומה המצרית בפרט ואל העולם המוסלמי והערבי בכלל. כבר בביקור זה התגלעו מחלוקות בין הממשל האמריקאי לישראל: הביקור זכה לביקורת על כי ישראל לא נכללה בו.⁵⁹ ניכר היה שמדובר בנשיא בעל תפיסה מדינית שונה משל קודמו, ג'ורג' וו. בוש, כלפי האזור. עיקר המחלוקות הפומביות בתקופות ממשל אובמה נסבו סביב קידום תהליך השלום הישראלי-פלסטיני והטיפול בסוגיית הגרעין האיראני.

אשר לתהליך השלום, עוד טרם כניסת הנשיא אובמה לתפקידו נשמעו בארצות הברית טענות של גורמים שלקחו חלק בתהליכי השלום בין ישראל לפלסטינים ובין ישראל לסוריה. נטען כי היחסים המיוחדים והמחויבות שנבעה מהם כלפי ישראל בתקופת הנשיאים בין ביל קלינטון וג'ורג' וו. בוש היו לעיתים נטל על תהליך השלום, ואף פגמו באפקטיביות התיווך האמריקאי. הממשל החדש, עוד טרם נבחר, נקרא להעריך מחדש את היחסים המיוחדים, במיוחד בנוגע לתהליך המדיני. אובמה ראה בישראל אחראית לקיפאון המדיני בעיקר בשל סירובה להקפיא – מעבר לתשעה חודשים שלהם הסכים נתניהו – את ההתנחלויות בגדה המערבית, אשר לאורך השנים נתפסו על ידי הממשלים האמריקאיים כמפריעות לתהליך. אובמה גילה אהדה רבה למצוקות של הפלסטינים והיה נחוש לממש את החזון "שתי מדינות לשני עמים" על בסיס גבולות 67'. בתקופת כהונתו השנייה החלו מגעים מתקדמים בין הצדדים בתיווך מזכיר המדינה ג'ון קרי, אך אלו הסתיימו בנימה צורמנית, ובסופו של דבר שיחות אלה הביאו לנסיגה בתהליך. חיכוכים התגלעו גם בזירה הבינלאומית כאשר, לדוגמה, ארצות הברית לא הטילה וטו על החלטת מועצת הביטחון 2334, שקבעה כי ההתנחלויות הישראליות אינן חוקיות (דצמבר 2016).

גם סוגיית הגרעין האיראני הייתה מקור למתחים בין ראש הממשלה נתניהו לנשיא אובמה. המתח הגיע לשיאו עם נאומו של בנימין נתניהו בקונגרס האמריקאי במאי 2015. הוא קרא תיגר, בתמיכת רבים מהמפלגה הרפובליקנית, על מדיניות הנשיא אובמה, שהוביל משא ומתן עם איראן – זה שהבשיל לכדי הסכם הגרעין עם איראן. המתחויות בתקופת אובמה בלטו גם לאור העובדה שנשיאותו הגיעה לאחר 16 שנים רצופות של התעצמות היחסים המיוחדים, בתקופות הכהונה של הנשיאים ביל קלינטון וג'ורג' וו. בוש, עם ראשי הממשלה שכיהנו באותן תקופות בישראל. לעומת זאת, תקופת ממשלו של הנשיא דונלד טראמפ (2016 ואילך) התאפיינה בתנופה מחודשת של פיתוח היחסים המיוחדים בין שתי המדינות, שנשענה מלבד זאת גם על מערכת יחסים קרובה בין מנהיגי המדינות.

תקופת הנשיא דונלד טראמפ (2016 ואילך)

כבר בזמן קמפיין הבחירות של טראמפ לנשיאות נתפס טראמפ כאוהד מובהק של ישראל. עוד כמזעמד הבהיר כי אם ייבחר, ידאג לאינטרסים ולצרכים הביטחוניים של מדינת ישראל. ביטוי מובהק לכך הייתה הצהרתו בדצמבר 2016, עוד טרם כניסתו הרשמית לתפקידו, כי ימים טובים יותר יגיעו בקרוב, תוך ציון אחדות דעים עם הממשלה בישראל.

טראמפ הביא עימו לבית הלבן תפיסות עולם, בעלי תפקידים וסגנון התנהלות שונים מאלה של קודמיו. העיקרון "אמריקה תחילה" (America First) שבו דגל טראמפ גרס הסתכלות על העולם דרך משקפי האינטרס הלאומי האמריקאי ובדגש על האינטרס הכלכלי, בשאיפה להשתחרר מתפקיד השוטר של העולם. בד בבד, הקרבה בין ממשל טראמפ לבין ישראל והמאמצים להציג תוכנית שלום למזרח התיכון ניכרו לאורך כל תקופת כהונתו, וכן תמיכתו בעמדת ישראל ביחס לסוגיית הגרעין האיראני והסכם הגרעין. ראש הממשלה נתניהו היה בין המנהיגים הראשונים שהגיעו לפגישה רשמית עם הנשיא טראמפ (בפברואר 2017), שנכנס לבית הלבן בינואר 2017. בסיום פגישת שני המנהיגים הצהיר טראמפ שממשלו אינו מחויב דווקא לפתרון שתי המדינות, זאת בשונה מממשלים קודמים, וכי ארצות הברית תתמוך בכל פתרון שיהיה מוסכם על הצדדים עצמם. טראמפ נתפס כנשיא אוהד לישראל, כפי שהעידו ביקוריו בישראל, פגישותיו עם נתניהו והתבטאויותיו הפומביות, כולל הכרתו ההיסטורית בירושלים כבירת ישראל (6 בדצמבר 2017),⁶⁰ העברת השגרירות האמריקאית לירושלים וההכרה ברמת הגולן כשטח ריבוני ישראלי, ב-25 במארס 2019.⁶¹ האהדה באה לידי ביטוי גם בתמיכה האמריקאית בישראל בזירה הבינלאומית ובפרט במוסדות האו"ם, שם פעלה באופן אקטיבי שגרירת ארצות הברית לאו"ם ניקי היילי בתמיכה בישראל במועצת הביטחון, במועצת זכויות האדם ובמוסדות נוספים.⁶²

עם כניסתו לתפקיד מינה הנשיא טראמפ את חתנו ויועצו הקרוב ג'ארד קושנר ואת דייוויד גרינבלט לשליחיו המיוחדים למזרח התיכון, וכן מינה את חברו הקרוב ויועצו לענייני ישראל דייוויד פרידמן לשגריר בישראל. צוותו הקרוב של טראמפ החל סבב שיחות עם בכירים בממשלת ישראל, ברשות הפלסטינית ובמדינות ערב הפרגמטיות, במטרה לקדם תוכנית להסדר בין ישראל למדינות ערב.⁶³ מ-2017 החל צוות זה במאמציו לגבש תוכנית שלום מקיפה. ב-2018 הוגשה טיוטה ראשונה לנשיא טראמפ, אך זו עברה שינויים וטיוטה שנייה הוצגה לו ב-2019. לאחר הכרת ארצות הברית בירושלים כבירת ישראל הודיע יושב־ראש הרשות הפלסטינית מחמוד עבאס כי ארצות הברית אינה עוד מתווכת לגיטימית בתהליך השלום האזורי, וכי הרשות הפלסטינית תדחה כל יוזמה אמריקאית בנושא.⁶⁴ למרות הצהרות מעין אלו המשיך ממשל טראמפ בניסיונותיו לקדם הסדר, וביוני 2019 התקיימה ועידה כלכלית בבחריין,

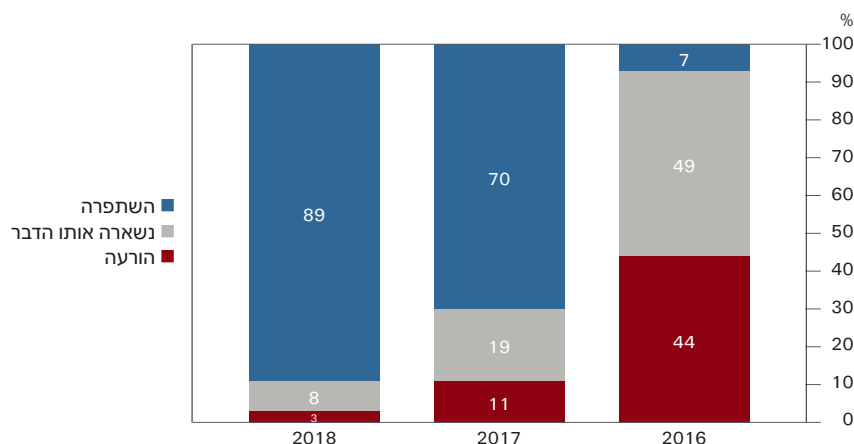
כצעד ראשון בהצגת התוכנית האמריקאית וביישומה. הציבור הישראלי נשאר בעלטה במשך רוב תקופת כהונתו הראשונה של טראמפ באשר למהות התוכנית שתוצע. עם זאת, מדיווחים שונים בתקשורת וכן מתוך ראיונות בתקשורת שהעניקו חברי הצוות האמריקאי התקבל רושם כי התוכנית תבטא עמדה גמישה כלפי ההתנחלויות, תכלול אי-פניו גורף ואף אפשרות להחלת החוק הישראלי על חלקן, וכי היא תגלה התחשבות בעמדות ממשלת ישראל ובצורכי הביטחון של ישראל, כלומר תכיר במציאות שנוצרה בזירת הסכסוך במהלך חמשת העשורים האחרונים.⁶⁵

ממשל טראמפ ביטא גישה תקיפה יותר מאשר ממשל אובמה כלפי מדיניות איראן במזרח התיכון וכלפי סוגיית הגרעין האיראני, והנשיא טראמפ קרא לבחון מחדש את הסכם הגרעין במטרה להגיע להסכם משופר.⁶⁶ במאי 2018 הכריזה ארצות הברית על פרישה מהסכם הגרעין והטלת סנקציות נוספות, במטרה לאלץ את איראן לשוב לשולחן המשא ומתן.

המחקר הנוכחי ביקש לבחון את עמדות הציבור הישראלי כלפי מערכת היחסים בין ארצות הברית לישראל. פרק זה יתמקד תחילה בשאלה כיצד תפס הציבור את מערכת היחסים הזו לאורך השנים, ומהי לדעתו התוצאה המשמעותית ביותר של היחסים המיוחדים בין ישראל לארצות הברית; וכן ידון בעמדות הציבור ביחס למעמדה של ארצות הברית כמעצמה וההשלכות על ישראל.

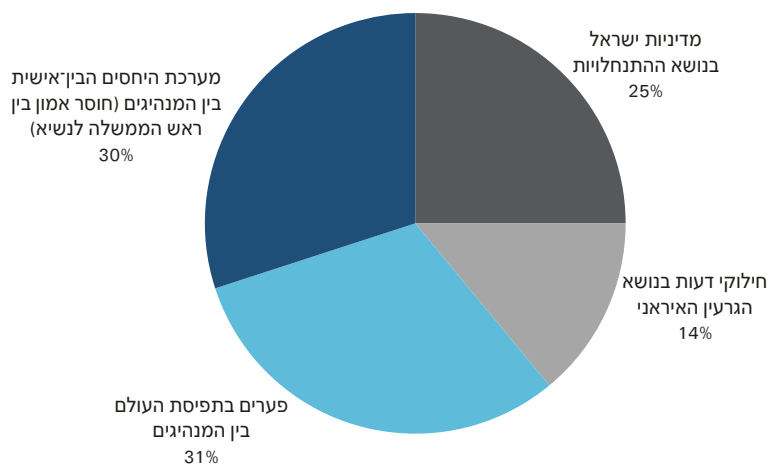
מערכת היחסים בין ארצות הברית לישראל

מחקרים רבים הראו כי הציבור בישראל מייחס חשיבות רבה למערכת היחסים עם ארצות הברית. הציבור הביע תמיכה איתנה בארצות הברית והאמין בהמשך מחויבותה כלפי ישראל. לרובו הייתה דעה חיובית על ארצות הברית, והוא סבר כי היחסים בין שתי המדינות טובים או טובים מאוד. הרוב היה גם משוכנע כי ישראל תוכל לסמוך על ארצות הברית שתמשיך לספק לה נשק.⁶⁷ השאלה הראשונה שנשאלה במסגרת המחקר הנוכחי התמקדה בעמדת הציבור בדבר מערכת היחסים בין שתי המדינות באופן כללי. הציבור נשאל אם לדעתו מערכת היחסים בין ישראל לארצות הברית השתפרה או הורעה בעת האחרונה (ראו תרשים 38). שאלה זו נשאלה בשלושה מחקרים שונים, כאשר המבדיל ביניהם היה הנשיא האמריקאי המכהן.

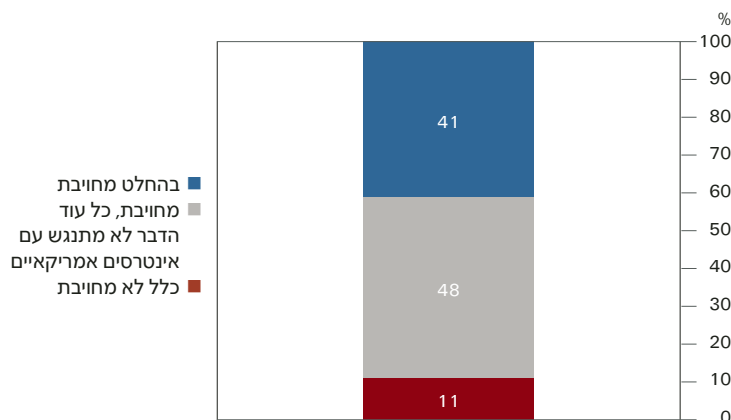
תרשים 38: האם לדעתך מערכת היחסים בין ישראל לארצות הברית השתפרה או הורעה בעת האחרונה? 2016–2018

ואכן ב־2016, לקראת סוף כהונתו של אובמה, רוב הציבור סבר כי מערכת היחסים בין ארצות הברית לישראל הורעה (44 אחוזים) או נשארה אותו הדבר (49 אחוזים). רק 7 אחוזים סברו כי היא השתפרה. לעומת זאת, במהלך תקופת טראמפ חל שינוי ברור בעמדות הציבור באשר לטיב היחסים בין המדינות. ב־2017 סבר רוב הציבור (70 אחוזים) כי מערכת היחסים בין ישראל לארצות הברית השתפרה. 19 אחוזים סברו כי היא נשארה אותו הדבר ורק 11 אחוזים סברו כי היא הורעה. כעבור שנה ב־2018 אף חל גידול ל־89 אחוזים שסברו כי מערכת היחסים השתפרה. מיעוט זניח (3 אחוזים) סבר כי מערכת היחסים הורעה או נשארה אותו הדבר (7 אחוזים). בשל מערכת היחסים המתוחה בין ארצות הברית לישראל בתקופת הנשיא אובמה,⁶⁸ המחקר בדק באופן חד־פעמי מהי לדעת הציבור הסיבה העיקרית לחילוקי הדעות שעלו בין ישראל לארצות הברית (ראו תרשים 39).

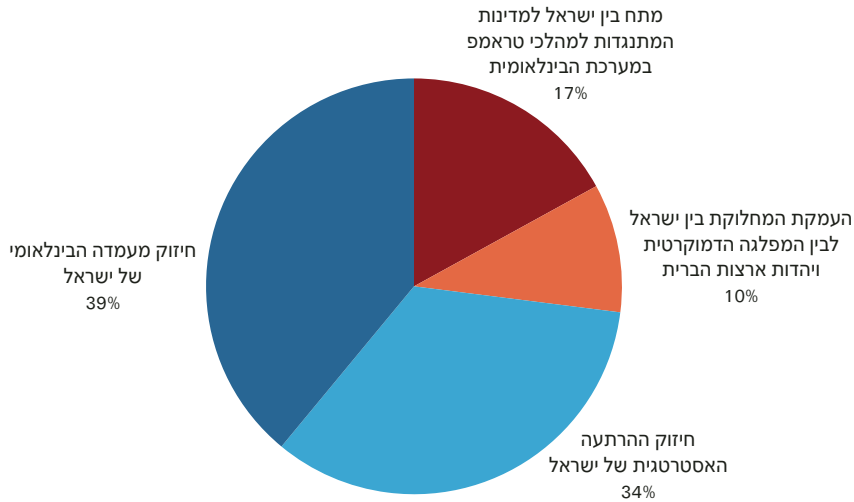
תרשים 39: הסיבה העיקרית לחילוקי הדעות שעלו בין ישראל לארה"ב, 2016

רוב הציבור (61 אחוזים) סבר כי מקורה של המחלוקת בין ישראל לארצות הברית במנהיגות – 30 אחוזים סברו שמדובר באופן ישיר במערכת היחסים הבין-אישית בין המנהיגים ובחוסר אמון בין ראש הממשלה נתניהו לנשיא אובמה, ו-31 אחוזים סברו כי מדובר בפערים בתפיסת העולם בין המנהיגים. רבע מהציבור (25 אחוזים) סברו שהמחלוקת נובעת ממדיניות ישראל בנושא ההתנחלויות, ורק 14 אחוזים סברו שמקור המחלוקת הוא סוגיית הגרעין האיראני. ממצאים אלה מלמדים עד כמה גבוהה רמת החשיבות שהציבור מייחס לדמות המנהיג המכהן ולמערכת היחסים הבין-אישית בין המנהיגים. מהשאלה הבאה, שנשאלה לקראת סוף כהונתו של אובמה עלו ממצאים מעניינים: הציבור נשאל אם לדעתו ארצות הברית מחויבת או לא מחויבת לצורכי הביטחון של ישראל. תרשים 40 מציג מענה לשאלה זו.

תרשים 40: מחויבות ארצות הברית לצורכי הביטחון של ישראל, 2016

רובו המוחלט של הציבור (89 אחוזים) סבר כי ארצות הברית מחויבת לצורכי הביטחון של ישראל בדרך זו או אחרת; רק 11 אחוזים חשבו כי היא אינה מחויבת כלל. בהשוואה למחקרי עבר נראה כי רמת המחויבות של ארצות הברית לביטחון ישראל (כל עוד אינה מתנגשת עם אינטרסים אמריקאיים) נשארה פחות או יותר יציבה לאורך השנים. ב-2018 נשאל הציבור מהי לדעתו התוצאה המשמעותית ביותר של היחסים המיוחדים בין ישראל לארצות הברית בזמן ממשל טראמפ. השאלה נשאלה על רקע מתח מתגבר בין הנשיא טראמפ לבעלות בריתה המסורתיות של ארצות הברית, בפרט בריטניה, צרפת, גרמניה וקנדה, בעוד הוא מקרב את יריבותיה כדוגמת צפון קוריאה.⁶⁹ נוסף על כך, עוד מתקופת כהונתו השנייה של הנשיא אובמה התחדדו בארצות הברית המתחים הפנימיים והקייטוב הציבורי והפוליטי, ניכרה התחזקות הפוליטיקה של זהויות ועל רקע זה גם השיח הפופוליסטי. ישראל, שעד השנים האחרונות זכתה לתמיכה דו-מפלגתית בארצות הברית, מצד המפלגה הרפובליקנית והדמוקרטית כאחת, הפכה לסוגיה שנויה במחלוקת, שכן מדיניותה בסוגיות הסכסוך עם הפלסטינים והגרעין האיראני זכתה לתמיכה בעיקר מהצד הרפובליקני של הפוליטיקה האמריקאית. התפתחויות אלו איימו על מערכת היחסים בין ישראל לארצות הברית ואף על לכידותה של קהילת יהודי ארצות הברית, שמזוהה יותר עם מפלגה הדמוקרטית, ועל מערכת היחסים שלה עם ישראל.⁷⁰

תרשים 41: התוצאה המשמעותית ביותר של היחסים המיוחדים בין ישראל לארצות הברית תחת ממשל טראמפ, 2018

רוב הציבור (73 אחוזים) ראה באור חיובי את היחסים המיוחדים בין ישראל לארצות הברית בזמן ממשל טראמפ; 39 אחוזים סברו כי היחסים המיוחדים עם ארצות הברית בעת הזו חיזקו את מעמדה הבינלאומי של ישראל, 34 אחוזים סברו כי היחסים חיזקו את ההרתעה האסטרטגית של ישראל. לעומת זאת, רק 10 אחוזים סברו כי היחסים העמיקו את המחלוקות בין ישראל לבין המפלגה הדמוקרטית ויהדות ארצות הברית, ו-17 אחוזים סברו כי הם גרמו מתח בין ישראל לבין המדינות המתנגדות למהלכי טראמפ במערכת הבינלאומית. מעניין לציין כי דתיים, מסורתיים ואלה ששייכו את עצמם לימין נטו לראות באור חיובי את היחסים המיוחדים בין ישראל לארצות הברית בזמן כהונת טראמפ, יותר מאשר חילונים ואלה ששייכו את עצמם למרכז ולשמאל (דתיים – 94 אחוזים, מסורתיים – 81 אחוזים, ימין – 86 אחוזים, מרכז – 68 אחוזים, חילונים – 61 אחוזים, שמאל – 29 אחוזים). ובהתאמה, חילונים ואלה ששייכו את עצמם לשמאל נטו לחשוב כי התוצאה המשמעותית ביותר של היחסים המיוחדים בין ישראל לארצות הברית תחת ממשל טראמפ היא שלילית, דהיינו, הביאה למתח בין ישראל לבין המדינות המתנגדות למהלכי טראמפ במערכת הבינלאומית, או העמיקה את המחלוקות בין ישראל לבין המפלגה הדמוקרטית ויהדות ארצות הברית.

נראה אם כן שהציבור מבחין בין רמת המאקרו, כלומר רמת המחויבות הכללית הגבוהה של ארצות הברית לצורכי הביטחון של ישראל, שנשארת איתנה גם כאשר תחושת הביטחון במנהיג האמריקאי פוחתת, לבין התחושה הרגעית ותלוית ההקשר בנשיא המכהן. ניתן אף להזכיר כי בתקופת ממשל אובמה, כאשר היחסים בין המדינות

היו מתוחים, הקונגרס האמריקאי אישר העברת חבילת סיוע ביטחוני בסך 38 מיליארד דולר לישראל. מדובר היה בסכום הגבוה ביותר של חבילת הסיוע הצבאי שניתן לישראל אי פעם.

התמיכה האמריקאית בישראל היא סוגיה שהציבור מוטרד ממנה. הציבור היה מודאג מיכולת ההתמודדות של ישראל עם אפשרות של צמצום התמיכה. רק כמחצית מהציבור (51 אחוזים) ב-2018 חשו כי ישראל תוכל להתמודד בהצלחה עם אתגר זה. מדובר בדפוס קבוע שנצפה בארבע שנות המחקר – 47 אחוזים ב-2015, 51 אחוזים ב-2016 ו-57 אחוזים ב-2017. עם זאת, בפרספקטיבה של זמן ניכר שינוי בדעת הקהל בנושא זה. בשנות התשעים של המאה ה-20 השאלה אומנם נוסחה באופן מעט שונה, אולם גם מהמענים לה ניתן ללמוד כי עם הזמן סברו פחות מרואיינים שהמדינה תוכל להתגבר על האתגר שייווצר עקב צמצום בסיוע האמריקאי. 79 אחוזים אמרו ב-1987 שישאל תוכל להתמודד עם סיוע אמריקאי מצומצם יותר. ב-1988 סברו כך 77 אחוזים וב-1990 הביעו דעה כזאת רק 67 אחוזים. בשנים 2000-2005 הממוצע נע סביב 50 אחוזים. מ-2006 ועד 2012 חלה עלייה לכ-66 אחוזים וכאמור, בשנים האחרונות חלה ירידה.

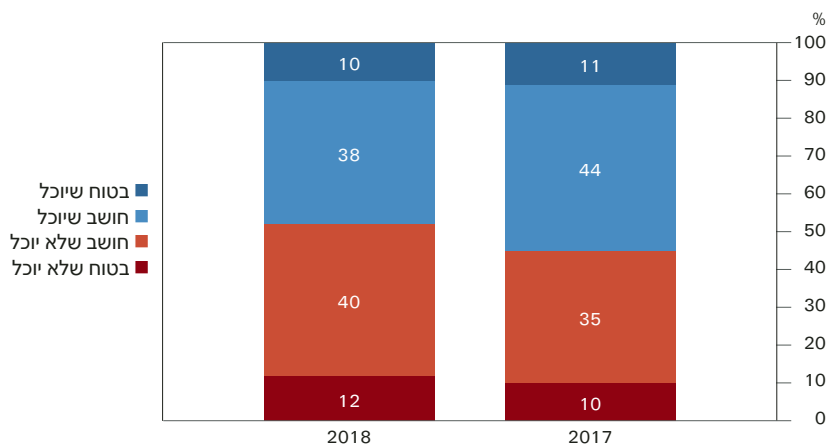
ייתכן שנתונים אלה מלמדים על התחזקות שחלה בשנים האחרונות בהבנת הציבור באשר לחיוניות של תמיכת ארצות הברית בישראל. הציבור בישראל ניזון מהתקשורת המדגישה היבט זה של הקשר, ולעיתים מרבה לחזות כיצד עתיד הממשל האמריקאי להתנהל מול ישראל בנושאי הליבה הביטחוניים של המדינה. בתקופת הנשיא אובמה חלה ירידה משמעותית בהערכת הציבור באשר ליכולתה של ישראל להתמודד בהצלחה עם צמצום התמיכה של ארצות הברית בישראל, מאחר שחלק גדול מהציבור הישראלי חשש כי הנשיא אובמה ישנה לרעה את מדיניות ארצות הברית כלפי ישראל. בראשית תקופת הנשיא טראמפ גדלה הערכת הציבור בכ-10 אחוזים לעומת הערכת הציבור בשלהי תקופת אובמה כי ביכולתה של ישראל להתמודד בהצלחה עם צמצום תמיכתה של ארצות הברית בישראל. גם נתונים אלה מחדדים את ההבנה בדבר חשיבות המנהיג המכהן.

"תוכנית טראמפ" להסדר מדיני בין ישראל לפלסטינים

הנשיא טראמפ הביא איתו רוח של שינוי ורצון ל"שבירת הקיפאון" המדיני בין ישראל לפלסטינים. עוד במסיבת העיתונאים הראשונה שערך עם ראש הממשלה בנימין נתניהו ניכר היה כי חל שינוי בנוסחה הידועה של המשא ומתן בין ישראל לפלסטינים, כאשר טראמפ סירב להגדיר מהו הפתרון המדיני שהוא רואה לנגד עיניו והטיל את הגדרת הפתרון על ישראל והפלסטינים.⁷¹ על רקע זה נשאל הציבור החל מ-2017 אם לדעתו טראמפ יוכל או לא יוכל לקדם תהליך מדיני משמעותי. למרות הפסימיות ביחס

לתפיסת הציבור בדבר הסיכוי להגיע להסדר מדיני, וכפי שניתן לראות בתרשים 42, חלק גדול מהציבור (55 אחוזים) סבר ב-2017 כי הנשיא טראמפ יוכל לקדם מהלך מדיני משמעותי. ייתכן שבקרב הציבור שררה תחושה כי טראמפ יצליח היכן שכל הממשלים הקודמים נכשלו, בשל אישיותו וסגנונו הייחודיים, ואולי גם בשל העובדה שמדובר במנהיג בעל עבר של איש עסקים שיודע "לסגור עסקאות". לתחושת האופטימיות תרמה גם תמיכתו המובהקת של ממשל טראמפ בישראל. ייתכן שהדבר יצר תחושת ביטחון אצל חלק גדול מהציבור בכך שהנשיא מסוגל להגיע להסכם. יש להזכיר את ההחלטה של טראמפ על הכרת ארצות הברית בירושלים כבירתה של ישראל במאי 2018,⁷² שאף היא חיזקה בקרב הציבור בישראל את תחושת המחויבות של הממשל האמריקאי לישראל. זאת ועוד, הנשיא טראמפ הביע לא פעם עמדות ביקורתיות בנושא הפליטים הפלסטינים, שהגיעו עד כדי ביטול ההקצבות האמריקאיות לאונר"א – כל זאת במגמה לאלץ את הפלסטינים לשוב למשא ומתן עם ישראל. בכך חרג הנשיא טראמפ ממסורת ארוכה של מדיניות אמריקאית במזרח התיכון.⁷³ מעבר לכך, גם עובדת היותם של יועצי טראמפ – קושנר וגרינבלט – ידידים של ישראל חיזקה את תחושת הקרבה ואת הנכונות להגיע להסכם שייתפס מבחינת ישראל כהוגן, ועל כן ייתכן שהסכם כזה נתפס כבעל סיכויי הצלחה גבוהים. גם תמיכתו של השגריר דייוויד פרידמן במפעל ההתנחלויות חיזקה את תחושת הביטחון הישראלית בכך שהצעת ההסדר שיניח הממשל האמריקאי על סדר היום תהיה קרובה יותר לעמדותיה של ישראל מאשר לאלו של הפלסטינים.

עם זאת, מתרשים 42 עולה כי ב-2018 חלה ירידה של 7 אחוזים בשיעור הסבורים כי הנשיא טראמפ יוכל לקדם מהלך מדיני משמעותי. 48 אחוזים סברו שהוא יוכל לקדם תהליך מדיני משמעותי. בזמן המענה לשאלה נראה היה שהממשל האמריקאי טרם גיבש אסטרטגיה ברורה, כוללת ומתואמת בסוגיות המרכזיות הנוגעות לסכסוך הישראלי-פלסטיני.⁷⁴ במילים אחרות, ככל שהזמן חלף ללא הצגת תוכנית ממשית, הציבור איבד מעט מאמונתו בהצלחת ממשל טראמפ. גם הודעת הפלסטינים על החרמת השיחות עם ארצות הברית תרמה לתחושה זו. מעניין לציין שכמעט לא נמצאו הבדלים בשיוך הפוליטי של הנשאלים בשאלה אם טראמפ יוכל לקדם תהליך מדיני.

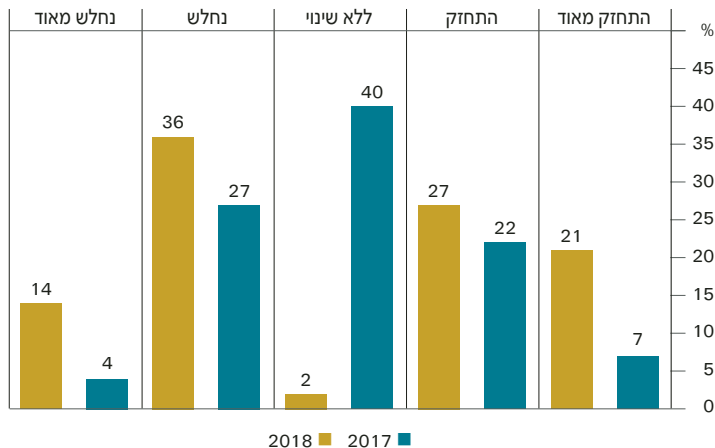

תרשים 42: היכולת של הנשיא טראמפ לקדם מהלך מדיני משמעותי, 2017, 2018

תפיסת מעמדן של ארצות הברית ורוסיה כמעצמות-על וההשלכה על ישראל

מדיניות החוץ של הנשיא אובמה הייתה הימנעות מהתערבות ישירה בסכסוכים במזרח התיכון. מדובר היה בתפנית במדיניות החוץ האמריקאית, שבאה בעקבות המחיר הגבוה ששילמה ארצות הברית על מעורבותה בעיראק ובאפגניסטן. בו בזמן גברה מעורבותה של רוסיה בנעשה במזרח התיכון. ביתר שאת מאז תחילת העשור הראשון של המאה ה-21, ניכרה שאיפתה של רוסיה לשוב להיות שחקנית דומיננטית בזירה הבינלאומית, בין היתר באמצעות השפעתה במזרח התיכון. רוסיה החלה למלא את החלל הריק שנוצר בעקבות הנסיגה האמריקאית ממעורבות במזרח התיכון. האקטיביות שלה באה לידי ביטוי בקריאת תיגר על הסדר העולמי הקיים, תוך חיכוך עם מדינות מתחרות. מדיניותה באזור, בעבר ובהווה, הייתה ונשארה פועל יוצא של התחרות בינה לבין המערב, בעיקר עם ארצות הברית. בתקופת המחקר התבססה האסטרטגיה הרוסית על הערכה שמעמדה של ארצות הברית במזרח התיכון הולך ונחלש.⁷⁵ מלחמת האזרחים בסוריה זימנה לרוסיה הזדמנות לבסס את השפעתה במדינה המדממת באמצעות תמיכה במשטר הנשיא בשאר אסד. שימור נוכחותה הצבאית בסוריה היה ביטוי לשאיפתה לקדם את השפעתה על ההתפתחויות בסוריה בפרט ובמזרח התיכון בכלל,⁷⁶ וכן לחזק את מעמדה במסגרת המאבק בין המעצמות על השפעה עולמית.⁷⁷ להתפתחויות בהקשר זה הייתה השלכה גם על ישראל. בין ישראל לרוסיה התקיימה מערכת יחסים חיובית, אם כי טעונה ומורכבת – תוצאה של מתיחויות ומשקעים היסטוריים.⁷⁸ בכל הקשור לאיומים מכיוון הזירה הצפונית ובעיקר להתבססות איראן בסוריה, רוסיה הפכה כתובת עבור ישראל – כביטוי לשינוי חיובי ביחסים. בין היתר גובש מנגנון תיאום ביטחוני בין ישראל לרוסיה באשר לפעילות צבאית בסוריה והחלו

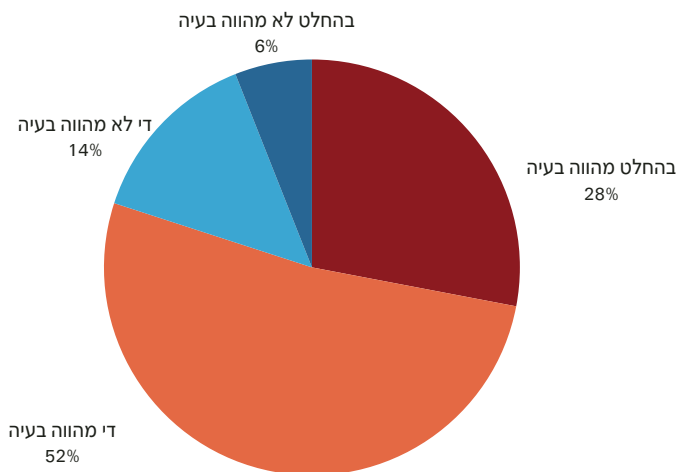
פגישות תקופתיות בין ראש הממשלה בנימין נתניהו והנשיא ולדימיר פוטין, שנועדו לקדם ולבסס הבנות בשאלת נוכחות הכוחות הזרים בסוריה ובעיקר האיראנים, ועוד.⁷⁹ על רקע זה נוספו למחקר החל מ־2016 שאלות חדשות. הראשונה בחנה אם לדעת הציבור, מעמדה של ארצות הברית כמעצמה נחלש או התחזק. כפי שניתן לראות בתרשים 43, בעוד ב־2017 סבר חלק ניכר מהציבור כי לא חל שינוי במעמדה של ארצות הברית (40 אחוזים), הרי ב־2018 סבר כך רק מיעוט זניח (2 אחוזים). למעשה, ב־2018 (בחלוף שנתיים מאז היבחרו של הנשיא טראמפ וכשנה וחצי מכניסתו לתפקיד) הציבור היה חלוק בדעותיו לגבי השאלה אם מעמדה של ארצות הברית נחלש או התחזק. מצד אחד, חלה עלייה משמעותית בשיעור הסבורים כי מעמדה של ארצות הברית כמעצמה נחלש. ב־2017 סברו כך כשליש (31 אחוזים), ואילו ב־2018 – כמחצית (50 אחוזים). מצד שני ניתן לראות כי חלה עלייה משמעותית מ־2017 ל־2018 בשיעור הסבורים כי מעמדה של ארצות הברית כמעצמה התחזק; בעוד ב־2017 כשליש מהציבור (29 אחוזים) סברו כך, הרי ב־2018 קרוב למחצית מהציבור (48 אחוזים) החזיקו בדעה זו. נמצאו הבדלים בבחינת השינוי הפוליטי ורמת הדתיות: דתיים ואלה ששייכו את עצמם לימין סברו כך יותר מחילונים ומאלה ששייכו את עצמם למרכז, ובמידה משמעותית יותר מאלה ששייכו את עצמם לשמאל (ימין – 59 אחוזים, מרכז – 42 אחוזים, שמאל – 21 אחוזים, דתיים – 52 אחוזים, חילונים – 42 אחוזים).

תרשים 43: מעמדה של ארצות הברית כמעצמה, 2018–2017

אלה שסברו כי מעמדה של ארצות הברית נחלש או נחלש מאוד נשאלו ב־2017 שאלה משלימה, שממנה עלה כי רובם המוחלט היו מודאגים מכך. 80 אחוזים סברו כי מדובר בבעיה עבור ישראל. ניתן להניח כי מקורו של החשש נעוץ בחשיבות שהציבור

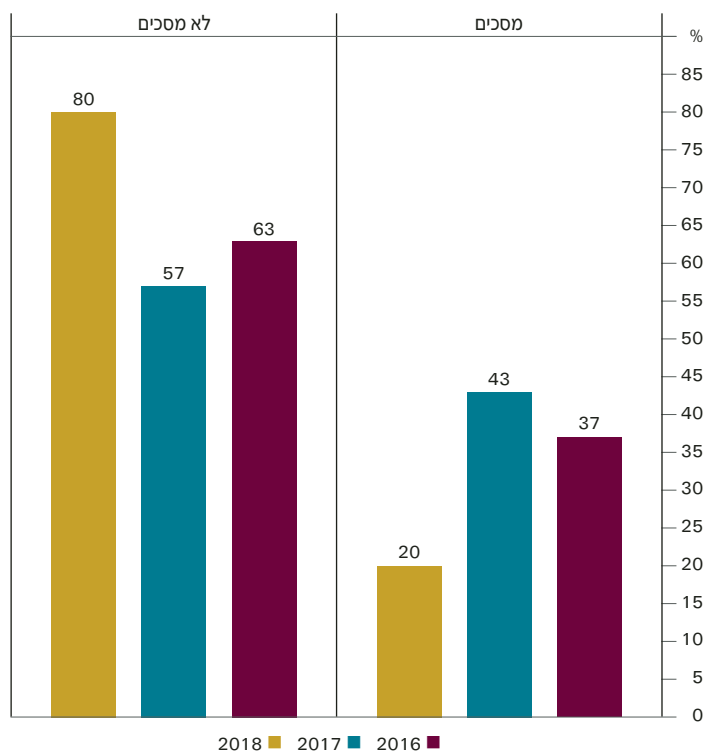
ייחס לתרומתה של ארצות הברית לביטחון הלאומי של ישראל, מה גם שמדובר היה בתקופת ממשל אובמה.

תרשים 44: האם לדעתך היחלשות ארצות הברית כמעצמה מהווה בעיה לישראל או לא?
2017

החל מ-2016 הוצגה לציבור גם שאלה שבחנה את עמדתו בדבר האפשרות שישראל תהדק את היחסים האסטרטגיים עם רוסיה – גם על חשבון מערכת היחסים עם ארצות הברית. כפי שניתן לראות בתרשים 45, אומנם רוב הציבור (63–80 אחוזים) לא הסכים לכך, אולם שיעור ניכר ראה אפשרות זו באור חיובי (20–37 אחוזים). ייתכן שהרצון של חלק מהציבור ליצור חלופה לברית עם ארצות הברית נבע, מצד אחד, מההפכפכות במדיניות האמריקאית במזרח התיכון בתקופה זו, ומצד שני – מהתחזקותה של רוסיה כשחקנית מרכזית בזירה זו. הדבר בא לידי ביטוי בעיקר בתקופת ממשל אובמה ובתחילת תקופתו של ממשל טראמפ. ייתכן שהציבור חשש מכוחה היורד של ארצות הברית בזירה הבינלאומית ומההשלכה האפשרית של מציאות זו על תמיכתה בישראל. עם זאת, ב-2018 ישראל נקלעה למספר התנגשויות עם רוסיה, עם הפלת המטוס הרוסי בסוריה (ספטמבר 2018) על ידי צבא סוריה⁸⁰ והמשך תמיכתה של רוסיה במשטר אסד, לצד התחזקות המעורבות של ארצות הברית בסוריה, במפרץ ומול איראן. לאחר כניסתו של הנשיא טראמפ לתפקיד נשיא ארצות הברית חל שינוי מסוים במדיניות ארצות הברית, ומעורבותה בזירה הצפונית הלכה וגברה. ממשל טראמפ היה מעוניין למנף את נכונותה של רוסיה לדון בהוצאת כוחות איראן מסוריה בשיתוף פעולה עם ישראל, ואולי לפעול מול איראן ולהחזירה לשולחן המשא ומתן על הסכם הגרעין.⁸¹ ביוני 2019 אף התקיים בישראל מפגש פסגה בין

היועצים לביטחון לאומי של ארצות הברית, ישראל ורוסיה, שמטרתו הייתה תיאום ביטחוני לגבי הנעשה בסוריה, הסדרה בסוריה ודיון על המעורבות האיראנית במדינה.⁸² ייתכן שהעלייה בשיעור המתנגדים לכך שישראל תהדק את היחסים האסטרטגיים עם רוסיה, גם על חשבון מערכת היחסים עם ארצות הברית, קשורה למעורבות הגוברת של ארצות הברית באזור באותה תקופה.

תרשים 45: האם על ישראל להדק את היחסים האסטרטגיים עם רוסיה גם על חשבון מערכת היחסים עם ארה"ב? 2018-2016

לסיכום, מפרק זה עולה כי הציבור הישראלי מייחס חשיבות רבה לברית האסטרטגית עם ארצות הברית ומכיר בתרומתה הרבה של המעצמה לביטחונה של ישראל. יתר על כן, הציבור ידע להפריד בין טיב היחסים בין המדינות לבין טיב היחסים הבין-אישיים בין מנהיגיהן. עם זאת, למרות ההבנה כי יש ליחסים האישיים משמעות, מדובר במערכת יחסים היסטורית ואיתנה המבוססת על אינטרסים משותפים, העומדים מעל מתחים בין מנהיגים.

נראה שהציבור הישראלי הבין כי מעורבות אמריקאית במזרח התיכון, ובתוך כך שמירה על האינטרסים של ישראל, עדיפה על פני כל ברית עם מעצמה בינלאומית

אחרת, וכי אין זה האינטרס של ישראל לחבור למעצמה אחרת – מהלך שאף עלול לפגוע ביחסים עם ארצות הברית. ואולם, במקרה של צמצום ניכר בנוכחות אמריקאית באזור, הציבור מבין כי ישראל תצטרך לחפש אלטרנטיבות אצל שחקנים אזוריים ועולמיים אחרים, שיסייעו לה לשרת את האינטרסים שלה.